

ta marksizmo-leninizmo klasikų veikalų, partinių dokumentų — komunistų partijos rezoliucijų ir nutarimų leidinių, knygų ir brošiūrų politiniais, istorijos ir kitais klausimais. Užregistruota keletas grožinės literatūros leidinių: J. Janonio „Darbininkų giesmės“ (2-asis leid., 1920 m.), rusų rašytojo V. Korolenkos „Urvo vaikai“, be to, lietuvių komunistiniai periodiniai leidiniai.

Visa medžiaga suklasifikuota į keletą skyrių. 1. Lietuvos reikalų komisariato leidiniai. 2. „Komunisto knygynėlio“ serija, leidžiama Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos CK. Leidiniai buvo leidžiami 1919—1922 m. Smolenske, Minske, Tilžėje, Vilniuje. 3. Lietuvos Darbininkų spaudos draugijos leidiniai, pasirodę 1925—1928 m. 4. LKP CK ir LKJS CK leidiniai. 5. Įvairūs leidiniai. Be to, nurodyti „Kibirkštys“, „Komunisto“ komplektai, pažymėti naujai išleisti ir spausdinami raštai. Užregistruota literatūra neanotuota. Katalogas turėjo informacinius bei propagandinius tikslus — skirtas komunistinės spaudos platinimui. Kataloge nurodoma, kad užregistruotas knygas galima gauti Tilžėje „Balso“ administracijoje ir pas Lietuvių darbininkų spaudos atstovą TSR Sąjunga F. Vaišnorą Smolenske.

„Lietuvos Darbininkų spaudos draugijos katalogo“ egzempliorių savo rinkiniuose turėjo bibliografas Vyt. Steponaitis. Šiuo metu šis įdomus lietuvių komunistinės spaudos ir bibliografijos istorijai leidinys turėtų būti Lietuvos TSR Valstybinėje respublikinėje bibliotekoje, kuri paveldėjo Vyt. Steponaičio knygų ir rankraščių rinkinį.

Kas perdirbo ir paruošė spaudai knygą „Jonas Išmisločius kromininkas“?

1860 m. vidury pasirodė knygos „Jonas Išmisločius kromininkas“ pirmoji dalis¹. Tai lenkų rašytojo J. Chodzko „Jono iš Svisločės“ antrasis perdirbtas leidimas lietuvių kalba. Knygos antraštiniame puslapyje nurodyta, kad J. Rupeikos vertimą peržiūrėjo ir spaudai paruošė Juras Varnelis. Nors abiejų leidimų struktūra, skyrių pavadinimai ir jų turinys yra identiški, tačiau antrajame leidime yra daug pakeitimų: jame parinkti lietuviški vietovardžiai, vaizduojama lietuvių valstiečių butis. Knygoje yra kai kurių pakeitimų, atspindinčių naujus gyvenimo reiškinius. Kai kurie pakeitimai liečia švietimo klausimus, pvz., praleista vieta, kur buvo rašoma, kad vyriausybė turėtų neleisti valstiečių vaikams siekti toliau negu pradinį mokslą. Antrajame leidime rašoma, kad valstiečiai turi mokytis rašto, rašoma apie valstiečius, savo lėšomis steigiančius mokyklą. Minimios kelios lietuviškos knygos, vietoje pirmajame leidinyje nurodytų lenkiškų knygų. Tuo būdu, antrasis leidimas atspindi XIX a. vidurio lietuvių valstiečių švietimo pastangas, propaguoja knygų skaitymą ir pan.

Bibliografai ir literatūros istorikai dėjo pastangų išaiškinti tą knygą spaudai paruošusį asmenį, išsifruoti Juro Varnelio pseudonimą. V. Biržiška „Lietuvių bibliografijoje“ (D. 2) spėjo, kad antrąjį leidimą paruošęs M. Akelaitis, tačiau niekuo savo spėjimų neparėmė. V. Abramavičius savo straipsnyje „Antanas Strazdas naujų faktų šviesoje“² įrodinėjo, kad knygos „Jonas Išmisločius kromininkas“ autorius esąs Rokiškio dvarininkas Rainoldas Tyzenhauzas, o jos vertėjas — iš valstiečių kilęs gydytojas K. Michnevičius-Mikėnas. Šiuos duomenis V. Abramavičius parėmė

¹ Jonas Iszmisloczius kromininkas. Pirmu kartu isz Lenkiszkos in Lietuwiszką kalbą perstatitas per Juozupą Rupejką, ... o dabar isz naujo perwejzdetas ir spausuwen paduotas per Jurą Warneli Wilniuja, sp-veje A. H. Kirkora, 1860. 173 p.

² Žr. „Pergalė“, 1949, Nr. 3, p. 89—90.

dvarininko E. Riomerio dienoraščiu, kuriame rašoma, kad R. Tyzenhauzas jam davęs peržiūrėti savo lenkų kalba rašytą rankraštį. Rankraštyje, kaip nurodo E. Riomeris, rašoma apie valstiečių pareigas pono Jono iš Svisločės pavyzdžiu. Dienoraštyje taip pat pažymėta, kad savo darbą R. Tyzenhauzas norįs duoti išversti į lietuvių kalbą ir paskleisti liaudyje. Nors minėtasis šaltinis³ iš pirmo žvilgsnio atrodo gana sugestyvus ir tartum daug ką paaiškina, su V. Abramavičiaus padarytomis prielaidomis negalima sutikti ir štai dėl ko. Abi knygos „Jonas iš Svisločės“ (1823) ir „Jonas Išmisločius kromininkas“ (1860) savo turiniu, kaip jau minėta, yra identiškos, be to, tose pačiose vietose yra daug tų pačių situacijų, detalių, sakinių, frazių ir kt. Dėl to laikyti antrojo leidinio autoriumi R. Tyzenhauzą nėra pagrindo. Knyga „Jonas Išmisločius kromininkas“ visai pagrįstai yra laikoma antruoju J. Chodzko kūriniu „Jonas iš Svisločės“ leidimu ir „Lietuvių literatūros istorijoje“⁴. Be to, sunku patikėti, kad minėtą R. Tyzenhauzo rankraštį galima buvo išversti į lietuvių kalbą ir paruošti spaudai per tris mėnesius (knygutę sudaro 173 psl.). (Žinią apie R. Tyzenhauzo rankraštį E. Riomeris užfiksavo 1859 m. lapkričio vidury, o „Jono Išmisločiaus kromininko“ cenzūros leidimo data yra 1860 m. kovo 4 d.) Kelia abejonių ir tokia aplinkybė: kodėl tariamas šios knygos autorius R. Tyzenhauzas ir jo vertėjas K. Michnevičius-Mikėnas (beje, kam žadėjęs R. Tyzenhauzas duoti versti savo knygą į lietuvių kalbą, E. Riomeris nenurodo), patys gyvendami Rytų Lietuvoje, aprašo įvykius, vykstančius Žemaitijoje (Šiluvoje, Raseiniuose, Čekiškėje), vėliau Kaune bei Darsūniškyje. Nė viena Rytų Lietuvos vietovė nėra minima. Aišku, kad tai turėjęs būti tik Žemaitijoje gyvenęs ir ją pažįstąs žmogus.

Reikia taip pat pažymėti, kad E. Riomeris R. Tyzenhauzo rankraštį įvertino neigiamai dėl to, kad jis esąs parašytas labai didaktiškai. Vargu ar knygai „Jonas Išmisločius kromininkas“ ano meto sąlygomis šį priekaištą galima būtų padaryti. Neturime taip pat duomenų, kad ir iš to paties E. Riomerio dienoraščio puslapių, kad R. Tyzenhauzas (apie jį dienoraštyje rašoma ne vienu atveju) būtų rūpinęsis valstiečių švietimu ir tas tendencijas būtų galėjęs reikšti liaudžiai skirtoje knygoje. Liaudies švietimo tendencijos knygoje „Jonas Išmisločius kromininkas“ yra aiškiai reiškiamos. Tuo būdu, V. Abramavičiaus surasti duomenys liečia visiškai kitą kūrinių.

Kas gi tuo atveju knygą perdirbo ir paruošė spaudai? Į šį klausimą duoda atsakymą „Kurjer Wileński“, kuriame buvo išspausdinta šio laikraščio bendradarbio V. Korotinskio parašyta literatūros apžvalga⁵. Joje greta kitų tų metų M. Akelaičio leidinių nurodomas ir „Jonas Išmisločius kromininkas“ ir pažymima, kad seną Rupeikos vertimą „rūpestingai pataisė p. Akelaitis“. Šiais duomenimis netenka abejoti dėl to, kad ir „Kurjer Wileński“, ir minėtą knygutę bei kitus M. Akelaičio leidinius leido A. H. Kirkoras. Be to, glaudius paties M. Akelaičio ryšiai su A. Kirkoru bei jo leidžiamu laikraščiu sudarė visas reikiamas sąlygas paruošti tiksliai informacijai apie išleistas knygas.

Pažymėtina, kad XIX a. pab. K. Dransutavičius savo rankraštyje⁶ apie lietuvių rašytojus „Joną Išmisločių kromininką“ laiko M. Akelaičio perdirbtu leidiniu.

³ Zr. R o m e r i s E. Rocznik. 1859 m. LTSR MA CB, sign. 1778, Nr. 85.

⁴ Lietuvių literatūros istorija. T. I. Feodalizmo epocha. Red. K. Korsakas. V., 1957, p. 504—505.

⁵ Zr. K o r o t y ŋ s k i W. Przegląd literacki. Książki dla ludu. — „Kurjer Wileński“, 1860, 5 lipca (Nr. 52).

⁶ Lietuvių kalbos ir liter. in-tas, Fl-2323, p. 4.